

БОТАНІЧНИЙ САД ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ХАБ З РОЗРОБКИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕКОФОРСАЙТУ

Левчук Л. В., Крицька Т. В.

Ботанічний сад Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Метою європейської екологічної політики у царині навколишнього середовища є збереження, захист і поліпшення його якості; охорона здоров'я людини; раціональне використання природних ресурсів; сприяння вживанню заходів на міжнародному рівні для вирішення регіональних або світових екологічних проблем і, зокрема сприяння боротьбі зі змінами клімату. Для України, що прагне стати членом Європейського Союзу, одним із першочергових завдань є створення Програми соціально спрямованого екологічного розвитку країни, зокрема, її регіональних форсайтів.

Незаперечним фактом є необхідність розробки таких програм, планів та стратегій євроспрямованого екологічного перспективного розвитку для Одеського регіону. Обґрунтованим при цьому є застосування форсайту як методології систематичного аналізу та прогнозування довгострокового (на 10 і більше років) майбутнього у певній сфері, в даному разі у створенні якісного урбаносередовища. Це технологія сценарного планування, яка включає спільну роботу експертів для виявлення тенденцій, визначення стратегічних пріоритетів та розробки практичних заходів для досягнення бажаного майбутнього. В кожному регіоні може бути кілька центрів такого планування, спрямованих на певну сферу діяльності. Результати розробок можуть інтегруватися в органах місцевого самоврядування для створення загального підсумкового регіонального документу.

Ботанічний сад, як один із центрів наукового і культурного життя міста і регіону, може бути майданчиком для консолідації всіх зацікавлених сторін для розробки програми розвитку урбанізованого навколишнього середовища з метою поліпшення якості життя містян, а надто під час війни, коли більшість наукових і культурних закладів не можуть у повній мірі виконувати свої функції підтримання ментального здоров'я людей, особливо у прифронтових, прикордонних областях, таких як Одеська. І ботанічний сад з цим завданням успішно справляється, про що свідчать результати наукових досліджень та доповіді науковців установи на різноманітних вітчизняних і зарубіжних форумах [1, 2].

Ботанічний сад ОНУ імені І. І. Мечникова – один з найстаріших в Україні ботанічних садів, який є науковою установою загальнодержавного значення. Як багатofункціональна наукова, просвітницька екологічного спрямування інституція протягом багатьох років щільно займається дослідженням стану системи аерофіторекреації міста Одеси [3, 4].

Задачі ботанічного саду аналогічні з метою форсайту: виявляти нові високі технології та їх потенціал; визначати майбутні виклики та можливості для суспільства; підвищувати конкурентоспроможність та прискорювати економічне

зростання; сприяти формуванню «суспільства майбутнього», що враховує інтереси різних соціальних груп.

Ботанічний сад має всі підстави максимально реалізувати наступні основні характеристики форсайту. Довгострокова перспектива: фокусується на майбутньому, яке може сягати 10-30 років. Сценарне прогнозування: замість одного прогнозу, формується декілька можливих сценаріїв розвитку подій. Колективна експертиза: до участі залучається багато фахівців з різних галузей для забезпечення комплексного бачення. Стратегічне планування: результати форсайту використовуються для розробки стратегій, визначення пріоритетів та прийняття обґрунтованих рішень. Активна взаємодія: передбачає діалог та співпрацю між експертами та іншими зацікавленими сторонами.

Науковці ботанічного саду повсякчас досліджували історію озеленення регіону, проводили моніторинг стану зелених насаджень: розглядали особливості формування видового складу деревних насаджень у селитебній зоні міста; давали історико-аналітичну оцінку формування паркових фітоценозів; виявляли динамічні тенденції та шляхи збереження фіторізноманіття в урбаноеценозах; досліджували старовинні парки, досвід їх реконструкції та збагачення; виявляли проблеми збереження та збагачення різноманітності рослин дендропарків і узбережжя та методи їх вирішення [4].

Для створення зелених зон міста та прибережної смуги проводили інтродукцію нових перспективних деревно-чагарникових інтродуцентів; формулювали принципи формування сталого асортименту рослин для санітарно-захисних зон промислових комплексів; провадили підбір асортименту деревно-чагарникових рослин для екологічної реабілітації техногенного забруднення навколишнього середовища; вивчали біоенергетичні аспекти стійкості рослин до екстремальних умов навколишнього середовища, методичні аспекти відбору газостійких рослин і біологічну утилізацію техногенних забруднень у системі «грунт-рослина-атмосферне повітря». Розробляли екологічні принципи захисту штучних фітоценозів декоративних рослин-інтродуцентів від збудників хвороб та шкідників [4].

Для пропаганди екологічних знань та просвітництва містян рекомендували залучення корисних рослин для оптимізації міського середовища, зокрема, використання плодових рослин в озелененні міст; розглядали колекції ботанічного саду як фіторесурс для аромакорекції психофізичного стану людини та муніципальних розплідників регіону [3, 4].

З метою визначення можливих ризиків для збереження фіторізноманіття регіону проводили моніторинг синантропної флори, адвентивної складової та інвазійних рослин у зелених зонах; складали прогноз стратегії цих видів; вивчали інтродукцію у колекції ботанічного саду як метод збереження раритетних рослин місцевої флори.

На базі попередніх досліджень у ботанічному саду розробили принципи створення загальноміської системи аерофіторекреації Одеси та концепцію її оптимізації [3].

Наукові розробки перевіряли економічними дослідженнями: розглядали еколого-економічні вимоги зеленого будівництва у техногенних умовах міського

середовища; проводили обчислення вартості зелених насаджень у сучасних економічних та соціальних умовах; розробили комплексну оцінку колекційних видів рослин ботанічного саду на основі ресурсно-економічних критеріїв; «Принципи та критерії наукової та фінансової оцінки колекційних рослин»; «Критерії та коефіцієнти для оцінки вартості (страхової ціни) колекційних рослин ботанічного саду» [4].

Оригінальні колекції ботанічного саду ОНУ імені І. І. Мечникова зібрані протягом більш як 150 років, створені для збереження біорізноманіття місцевої та світової флори, використовуються в учбовому процесі та просвітницькій діяльності, підчас війни слугують для психологічної реабілітації військовослужбовців, тимчасово переселених громадян, особливо дітей, із прифронтової зони та зони екологічної катастрофи через знищення Каховського водосховища. Для підвищення ефективності реабілітаційної роботи із ветеранами і переселенцями розробляється і створюється терапевтичні стежка та садок, а також відновлено реабілітаційно-демонстраційну оранжерею із ревіталізацією пам'ятки архітектури.

Ботанічний сад тривалий час підтримував тісну взаємодію із промисловими, сільськогосподарськими та комунальними підприємствами регіону. Причому це було не лише дослідження та сприяння впровадженню промислового озеленення на більш ніж 10 промислових об'єктах, закладення п'яти нових дендраріїв в Одеській області, з наступним заповідуванням трьох з них, а також розробка та впровадження конкретного практичного продукту. Зокрема, технології промислового вирощування сортів нової для регіону плодової культури персика (70-ті роки); метод хімічного газонкосіння (80-ті роки); створення нових сортів ефіроолійної хризантеми та способу вилучення із неї ефірної олії та високоякісного конкрату для косметичної промисловості (90-ті роки); технології клонального мікророзмноження і промислового культивування районованих популяцій цінних лікарських та декоративних рослин арніки гірської, ерви шерстистої, ехінацеї пурпурової, орхідей та ін. (2000-ні роки) і т. д. [4].

Спільно з Обласним комітетом з охорони природи та НТО організовано школу-семінар «Наукові засади озеленення». Прочитано курс лекцій для фахівців-озеленення та квітників-аматорів. Створено «Курси садівників». Проведено тисячі тематичних навчальних та загальноосвітніх екскурсій [2].

Важливим для успішного використання установи в якості хаба екологічного форсайту є зацікавленість і спроможність її співробітників. Тому особливо показовим свідченням високих організаційних здібностей колективу і відданості ботанічній справі є швидка успішна ліквідація наслідків ракетного (2024 р.) та шахедного (2025 р.) ударів по ботанічному саду за допомогою спонсорів та за активної участі мешканців міста Одеси. Здійснено реставрацію реабілітаційно-демонстраційної оранжереї із ревіталізацією пам'ятки архітектури, відновлення більшої частини оранжерейного комплексу та основної структури ботсаду.

На даний час колектив самовіддано працює над реалізацією перспективи розвитку ботанічного саду – створення єдиного ботанічного простору екологічної, науково-просвітницької, терапевтичної спрямованості, об'єднаного

ідеєю інтерактивної релевантності для відвідувача (корисності і задоволення, як фізичного так і інтелектуального), як для дітей так і для дорослих, за використання новітньої методологічної допомоги Міжнародної Ради ботанічних садів та інших міжнародних ботанічних установ (зокрема США та країн Євросоюзу).

Для розвитку екологічного добробуту міста ботанічний сад пропонує розробку системи створення загальноміської системи аерофіторекреації та пакета атестаційного контролю діяльності муніципальних розсадників. Метою даного проекту є концепції розвитку зеленої зони міст та прилеглих територій, план реконструкції архітектурно-ландшафтних угруповань міста на основі встановлених закономірностей, що забезпечують стійкий розвиток рослинних угруповань. За підсумками роботи над проектом є рекомендації щодо створення стійких рослинних угруповань в умовах Південно-Західного регіону України, запровадження яких призведе до оптимізації штучно створених зелених насаджень.

Таким чином, ботанічний сад ОНУ імені І. І. Мечникова має усі якості і характеристики, щоб виступати належним хабом розробки регіонального формату якісного урбаносередовища.

Перелік посилань

1. Boiko L., Buiun L., Holokoz A., Husak L., Levchuk L., Nadraha M., Prokopiv A. Aktualny stan Ogradow Botanicznych Ukrainy w warunkach wojny / Ogólnopolska konferencja Ogradow Botanicznych i Arboretow 'Polskie ogrody Botaniczne i arboreta w XXI wieku - wyzwania, problemy, perspektywy rozwoju' organizowana w ramach 51 Zjazdu Ogradow Botanicznych i Arboretow w Polsce z okazji Jubileuszy 100-lecia Arboretum SGGW w Rogowie i 50-lecie Ogrodu Botanicznego w Lodz (Rogow - Lodz, 14-16 czerwca 2023). S. 23.
2. Крицька Т.В., Левчук Л.В. Рекреаційне навантаження на арборетум ботанічного саду ОНУ імені І. І. Мечникова / Природоохоронні території в минулому, сучасному й майбутньому світі (до 130-річчя створення „Пам’ятки Пеняцької” – першої природоохоронної території у Європі): Мат. Другої міжнародн. наукової конференції (Львів – Броди – Пеняки, 26-27 жовтня 2016 року). Львів:Ліга-Прес, 2016. С. 152-155. 270 с.
3. Левчук Л., Крицька Т. Поліпшення стану системи аерофіторекреації міста Одеси / Управління якістю в освіті та промисловості: досвід, проблеми та перспективи: Тези доповідей УІ Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 16-17 листопада 2023 року. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 236-238. 308 с.
4. Возіанова Н. Г., Крицька Т. В., Левчук Л. В., Чабан К. В., Осадча Л. П. Історія ботанічного саду Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: монографія. 2017. 182 с.